
יִסוּדוּתִּיּוֹ וּמִרְכִּיבֵי הַלְאֻמִּיִּים שֶׁל / The national ideas of the term Muscle Judaism /
הַמּוֹשֵׁג יִהְדוּת הַשְּׂרִירִים

Author(s): חַיִּים קְאוּפְמָן and H. Kaufman

Source: *Movement: Journal of Physical Education & Sport Sciences* / כתב-עת : בתנועה: *Journal of Physical Education & Sport Sciences* / סיון, תשנ"ו / מאי, 1996, Vol. ג&lrn, No. 3 (/), pp. 261-282

Published by: Academic College at Wingate

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23632953>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Movement: Journal of Physical Education & Sport Sciences* / כתב-עת : בתנועה: *Journal of Physical Education & Sport Sciences* / סיון, תשנ"ו / מאי, 1996, Vol. ג&lrn, No. 3 (/), pp. 261-282

עיון ומחקר

יסודותיו ומרכיביו הלאומיים של המושג יהדות השרירים

חיים קאופמן

בקונגרס הציוני השני (1898) קרא המנהיג הציוני **מאקס נורדאו** ליצור מחדש את **יהדות השרירים**. מונח זה התקבל כמשקף חלק משינוי התדמית של היהודי, שאליו שאפה התנועה הציונית.

למאמר זה שתי מטרות. האחת, למיין ולנתח את היסודות הרעיוניים הלאומיים של המושג **יהדות השרירים**, כפי שבאו לידי ביטוי בשנותיה הראשונות של הציונות בארץ ישראל ובגולה. המטרה השנייה, לזהות את הסיבות לאדישות של הממסד כלפי הספורט בארץ-ישראל (לפני הקמת המדינה) למרות שהמרכיבים הרעיוניים הגלומים במושג זה היוו חלק מרכזי באתוס הלאומי-ציוני.

המסקנה העיקרית היא שהמושג **יהדות השרירים** מבטא יצירת יהודי חזק ולוחם, שורשי וקשור לטבע ולאדמה, המחדש באישיותו את הגבורה הקדומה של עם-ישראל בארץ-ישראל. יהודי זה עומד בניגוד גמור ליהודי ה"גלותי" על מכלול התכונות - האמיתיות או המדומות - שיוחסו לו על ידי האנטישמים, ועצם עיסוקו בספורט מהווה תרומה לאחדות של האומה.

בארץ ישראל הייתה משמעות מימושו של המושג מעשית יותר, ואילו בגולה בלטו היסודות הפולמוסיים עם הטיעונים האנטישמיים.

האדישות של הממסד לספורט מוסברת בכך שמימוש רעיון **יהדות השרירים** אינו כרוך דווקא בעיסוק בספורט, ובכך שההנהגה הלאומית הייתה מורכבת ברובה מאנשי העליות השנייה והשלישית, שהגיעו ממזרח אירופה והיו חסרי זיקה לספורט.

בקונגרס הציוני השני (אוגוסט 1898) נשא מאקס נורדאו, מי שהיה ידידו ויד ימינו של הרצל, נאום שסקר את מצב האנטישמיות באירופה. בנאום זה התייחס נורדאו ל"ציונות המעוררת את היהדות לחיים חדשים", וזאת על ידי "החינוך הגופני של הדור הצעיר שייצור לנו שוב את יהדות השרירים (Muskel judentom) האבודה" (נורדאו, 1956, ב': 117).

תאריכים: עם ישראל; ספורט בתפוצות; יהדות ופעילות גופנית; ספורט; יישוב יהודי בארץ-ישראל; הפועל - התאגדות לתרבות גופנית; מכבי ישראל; ציונות; פילוסופיה של הספורט.

קריאה זו של נורדאו עוררה דיון ראשון בקונגרס הציוני על הרמה הגופנית הירודה של יהודי מזרח אירופה. היא היוותה מאיץ להקמתן של אגודות ספורט לאומיות יהודיות, והראשונה בהן הייתה **בר-כוכבא** ברלין, שהוקמה כחודשיים לאחר הקונגרס הציוני השני. בעקבותיה הוקמו אגודות נוספות (בקושטא, בוניה, בסופיה, ועוד) וב-1903 נוסדה **אגודת המתעמלים היהודית** (Judische Turnerschaft), ארגון גג לכל האגודות הלאומיות היהודיות, שכלל בהמשך גם את **מכבי ארץ-ישראל** שנוסדה בשנת 1912. אגודה זו היוותה את הבסיס להקמת **מכבי העולמי** בשנת 1921.

אין זה מפתיע שתחילת הקמתן של אגודות הספורט היהודיות הייתה במערב אירופה ולא במזרחה. במזרח אירופה, נבלם תהליך זה בשל המסגרת הקהילתית המסורתית שלא התייחסה בחיוב לפעילות גופנית, ובשל שלטון הצאר שלא איפשר התארגנויות יהודיות. לעומת זאת, במערב אירופה היו היהודים שווי זכויות, התערו בסביבתם והושפעו ממנה. אגודת המתעמלים היהודית הייתה במידה רבה חיקוי של **אגודת המתעמלים הגרמנית** (דורון, 1977).

בתוך שנים מועטות נעשה המושג **יהדות השרירים** שגור ומקובל. מושג זה כולל מספר מרכיבים רעיוניים, שלהם מקום חשוב באתוס הציוני. התנועה הציונית ביקשה לא רק להקים מולדת לעם היהודי בארץ ישראל וליצור תרבות לאומית חדשה, אלא גם לעצב "יהודי חדש" - כך שהמושג **יהדות של שרירים** הוא חלק משינוי התדמית, שאליה שאפה התנועה הלאומית היהודית. השינוי של התדמית היהודית, על פי התנועה הציונית, היה גם אצל יהודים לא ציוניים רבים באירופה, שהחלו לעסוק בספורט בתקופה זו, והמרכיבים הרעיוניים של המושג **יהדות השרירים**, הולמים אף רבים מהם. מאמר זה יתמקד בהיבטים הלאומיים-ציוניים בלבד ומטרתו הן אלה:

★ למיין את היסודות הרעיוניים הלאומיים המרכיבים את המושג **יהדות השרירים**, ולנתחם תוך הבחנה בין השתקפותם בגולה ובין השתקפותם במציאות הארץ-ישראלית. הדגש במאמר יושם על המקורות הראשוניים משנותיה הראשונות של התנועה הציונית - עד סוף שנות העשרים של המאה הזאת

★ לזהות את הסיבות שגרמו לאדישותו של הממסד כלפי הספורט למרות מרכזיותם של הרעיונות הטמונים במושג **יהדות השרירים** באתוס הציוני.

לסוגיה הנדונה במאמר יש ממד אקטואלי, שכן יש בה, להערכתנו, הסבר לשורשים של חוסר ההתייחסות של הממסד הציוני כלפי הספורט שנמשך לאורך שנים רבות.

המקורות. המאמר נשען בעיקרו על המקורות האלה:

- ★ כתבי אבות הציונות - ובעיקר על דבריו של **מאקס נורדאו**, שטבע, כאמור, את המושג **יהדות השרירים**
- ★ מאמרים רעיוניים בכתב העת **המכבי**, שיצא לאור בצורות שונות החל מ-1913
- ★ מחקרים שיש להם נגיעה ישירה להתייחסות ראשי התנועה הציונית לתרבות הגופנית.

סיווג יסודותיו הלאומיים של המושג יהדות השרירים

הדימוי של היהודי ה"גלותי" והרצון לשנותו

היהודי ה"גלותי". ראשוני התנועה הציונית הרבו להתייחס לדימוי של היהודי ה"גלותי", תוצר הגטו, החלש, המנוון, חסר הכוח. **מאקס נורדאו** דיבר על "הננסים העלובים שבגטו המזרחי, מחוסרי-האונים, הרזים והצנומים, הגונחים ומשתעלים..." (נורדאו, 1956, ב': 69), ובמקום אחר מגדיר נורדאו את היהודי כ"כבד תנועה... חדל זריזות עד כדי מסכנות, רפה אונים עד כדי לעורר רחמים... שנוח לו בעמידה עקומה ועקלתונית" (נורדאו, שם: 82). **יוסף ויתקין** כתב על העם היהודי כ"היותר חלש והיותר עצבני בעולם" (שוחט, 1961: 90). **נחום סוקולוב** תיאר את "הגוף הצנום, החזה השקוע והמצומק, חולה, חלש, מדוכא, או מפונק ומעודן - כך היה העברי הצעיר" לטענתו: "במידה שהיה יותר חמוץ ומקומט, היה קרוב יותר אל האידיאל הגלותי" ("הפועל הצעיר", 24/4/1914). בין הסופרים והמשוררים שהוטרדו מדימוי זה יש לציין את **שאל טשרניחובסקי** (בשירים כמו "נוכח פסל אפולו" ו"חרבי או חרב" ועוד) ו**מיכה ברדיצ'בסקי** ("על אם הדרך" "בחומר וברוח" ועוד). וניתן עוד להרחיב בדוגמאות מהספרות והפובליציסטיקה העברית (אלבויס-דרור, 1986).

מקורות הדימוי. דימוי זה (והצורך להשתחרר ממנו) היה נחלתה של תנועת ההשכלה, ששאפה לסגל את היהודי לתרבות האירופאית, וממנה ירשה זאת הציונות. הוא משקף את ערכיו האסתטיים השונים של היהודי המודרני נוכח הדימוי החיצוני של היהודי המסורתי. על אף ההתבטאויות הבוטות והעוינות, אין זה דימוי המנותק מהמציאות. ככלות הכל, אורח החיים במזרח אירופה לא עלה בקנה אחד עם העיסוק בתרבות הגוף. דמותו של היהודי החלש והמנוון הוא דימוי אנטישמי, המעמיד את היהודי כאנטיזה לדמותו של ה"ארי" החזק והחסון. **הציונות במרכז אירופה ככל שנלחמה**

באנטישמיות כך גם הפנימה את טיעוניה, ה"יהודי החזק" הוא חלק מהשאיפה לשיקום הגאווה ולשחרור ממורשת הגטו, והוא חלק מהתחייה הלאומית. הרצל משתמש במשחק מילים כדי להפוך את כינוי הגנאי "יהודונים" (Judenjungen) ל"יהודים צעירים" (Junge Juden). (ביין, 1961: 286. ראה בהרחבה: שורק, 1987).

מכאן עולה, כי המושג **יהדות השרירים** מבטא בראש ובראשונה את הרצון להשתחרר מהדימוי הגופני הנחות של היהודי ה"גלותי", חסר הכוח, תוך יצירת חזות חיצונית חדשה לדמותו של היהודי.

שינוי האופי היהודי

נגד השכלתנות היהודית. הצד האחר של שלילת הדימוי ה"גלותי" הוא הרצון ליצור טיפוס יהודי חדש השונה בתכונות אופיו מהיהודי ה"גלותי". דהיינו, **לא רק ביקורת על הצד הפיסי, כי אם גם על הרוחני הקשור בו, לפי אותה התפישה.** גם תכונות האופי של היהודי ה"ישן" הן תוצר של הטרמינולוגיה האנטישמית, והאידיאל הפיסי שיחליף תכונות אופי אלה, מושפע אף הוא מערכי הסביבה, ובעיקר מערכי החברה הגרמנית. היהודי מוצג פעמים רבות כנציג של שכלתנות במובנה השלילי. זאת שכלתנות המייצגת ערמה, אתאיזם, תועלתניות והרסנות, והיא רחוקה מערכים אנושיים. היהודי מייצג "רוחניות צרופה" הנתפשת כשלילית אצל אויבי היהדות (אלמוג, 1982). וכך כותב נורדאו: -

"גם אויבינו בנפש אינם מטילים ספק בכישרונותינו הרוחניים. הם מוכרחים להודות... שאנו מחוננים בחריפות השכל, בקלות תנועה רוחנית, במהירות תפישה, אלא שהם מתאמצים באופן מגוון, להפוך את הערכים הללו לערכים שליליים" (נורדאו, 1956: 85).

יהדות השרירים היא רעיון המסמל התנערות מהעיסוק הבלעדי ברוח ומהשכלתנות המסורתית. אין כאן שלילה של העיסוק ברוח, אלא יצירת משקל נגד, שתפקידו לאזן את תכונות האופי החד-צדדיות, כפי שהן נתפשות על ידי הסביבה. "גברים חזקים בריאים ואמיצים" ולא רק "הוגים פילוסופים ומבקרים", הדגשת הצד הגופני לצידו של האינטלקטואלי, וכדברי מרטין בובר:

לחוש את עצמם כאורגניזם ולשאוף לגלוי הרמוני של כוחותיהם, להשקיע הרבה נשמה בהליכה, שירה, ועבודה, כמו בטיפול בבעיות אינטלקטואליות ולהתענג מתוך גאווה ואהבה על גוף בריא ומושלם (בתוך: אלמוג, 1982: 83-85).

הגולה לעומת ארץ-ישראל. הרצון להשתחרר מהדימוי של ה"יהודי חסר הכוח" תוך שינוי אופיו, מהווה מרכיב בתודעה הציונית והוא רווח הן במקורות הארץ-ישראלים (כמו אצל ויתקין, שצוין לעיל) והן בחו"ל. ההבדל הוא בהקשר: **הפנמת הטיעונים האנטישמיים תוך אימוץ האידיאל הפיסי, המושפע מערכי הסביבה ה"גויית", מהווה מרכיב מרכזי של הרעיון בחו"ל** (בעיקר במערב אירופה, שם היה המגע החברתי עם הסביבה ה"גויית" הדוק יותר).

אגודות הספורט הארץ-ישראליות פעלו במציאות שניסתה להגשים בפועל את הרעיון. אין כאן פולמוס עם הסביבה. בארץ-ישראל לא הייתה קיימת אנטישמיות כמו בגולה, ולכן נעלמה גם מערכת יחסי הגומלין של דחייה-הפנמה. רעיון העלייה לארץ-ישראל כפתרון לאנטישמיות הוא אחד מרעיונות היסוד של הציונות, שגרסה שעם היעלמותה של האנטישמיות תיעלם גם כל מערכת הדימויים שנוצרו בעטיה. מאידך גיסא, גם בגולה וגם בארץ-ישראל המושא של ההתייחסות השלילית היא זהה: תדמית היהודי ה"גלותי" - שממנה יש להתנער.

שלילת הגולה. עד כה ראינו כי **יהדות השרירים** מגלמת את שלילתו של היהודי הגלותי, לצד יצירת יהודי חדש השונה באופן מהותי בתכונותיו הפיסיות והנפשיות מן היהודי ה"ישן". רק צעד נוסף הוליך משלילת היהודי ה"גלותי" לשלילת הגולה בכלל.

היחסים בין התנועה הציונית לגולה הם מורכבים וסבוכים וכך גם ההיבטים השונים של רעיון שלילת הגולה באידיאה הציונית*. יצוין, כי התפישה של העברי היוצר תרבות חדשה בא"י הולידה את דמותו של ה"צבר המיתולוגי", הרווחת מאד בספרות העברית. **זוהי תפישה פלשתינוצנטרית מובהקת, שיכלה להיווצר רק בארץ-ישראל**, ואשר בצורתה הקיצונית הביאה לניתוק מוחלט בין יהדות ועבריות וליצירת תפישות "כנעניות" (שבזיט, 1984). רעיון **יהדות השרירים** מהווה את אחד היסודות המרכיבים תפישות אלה.

תגובה לתורות גזעניות

התפתחות תורות גזע. שנות צמיחתה של התנועה הציונית היו גם השנים שבה פותחו באירופה תורות גזע, שחילקו את האנושות לקבוצות בעלות ייחוד ביולוגי ותכונות נפשיות שאינן ניתנות לשינוי. היהודים הוכללו בקטגוריה של הגזע השמי, בעל התכונות הירדות.

* יחסים מורכבים אלה לא יידונו במסגרת מאמר זה. ניתוח מעמיק של הנושא ימצא הקורא אצל אבן-זוהר, 1980; יהושע, 1980; שביד, 1984.

השקפות אלה עוררו את הלאומיות היהודית, כשתגובות היהודים נעו בקוטב אחד בצורך להתמודד עם מכלול הטיעונים, ובקוטב השני, אימוצם, עד כדי יצירת גזענות יהודית. יחד עם זאת, יש לזכור כי לא כל שימוש בתקופה זו במונח "גזע" מכון לתפישה גזענית, ומונח זה משמש בערבוביה עם מונחים כמו "עם" "לאום" ו"שבט" (דורון, 1977; אלמוג, 1982: Zimmerman, 1982).

מענה לתורות הגזע. ברעיון **יהדות השרירים** יש גם מענה לתורות הגזע. כאמור, על פי התפישות הגזעניות נחיתותו של היהודי היא תופעה ביולוגית, שאינה ניתנת לשינוי, ויצירת **יהדות שרירים, נועדה, בין היתר, להפריך טענה זו**. במאמרו של **נורדאו** "מהי משמעותה של ההתעמלות לגבינו, היהודים?" הוא טוען:

עמידתם הגרועה (של היהודים) לא באה להם בשום אופן כתכונה טבעית. אין היא אלא תוצאה של חוסר חינוך גופני. בנידון זה אין כל הפרש בין היהודי ובין ה"ארי" (נורדאו, 1956, ב': 85).

נורדאו מסכים, כי היהודי נופל מאנשי סביבתו בגובהו, ומתלבט אם הדבר נובע ממניעים של גזע או מנסיבות של תנאי חיים. אך בכל מקרה, זוהי טעות לחשוב כי "שיעור קומה קטן יותר מזדהה עם חולשה וחוסר אונים". אימון שיטתי ומתמיד של השרירים המלווה ב"זריזות רוחנית, בהירות התפישה וחרירות" יצרו לבסוף מתעמלים יהודים מצטיינים. נורדאו, שדחה קודם את הרעיון שהנחיתות הפיסית היא תכונה טבעית, אימץ, לעומת זאת, את הסגולות הרוחניות של היהודים. בתכונות אלה עולה היהדות על סביבתה, ולכן, גם היהודים - באמצעות אימון מתאים - יהפכו ל"ספורטאים מזהירים". לטענתו, "האנתרופולוגיה והאתנוגרפיה של הגזע היהודי הם ענפים מדעיים שעדיין לא נחקרו כמעט כליל".

על פי האמור כאן, נורדאו אינו שולל קיומו של גזע יהודי ושל תכונות מאפיינות של גזע כזה. **הוויכוח הוא רק על המסקנה הלא נכונה בדבר נחיתותם הפיסית הגזעית של היהודים**. אך יש לומר, כי הסוגיה מורכבת יותר, שכן השקפתו של נורדאו אינה חד-משמעית. אצל נורדאו ניתן למצוא תפישה לאומית-ליברלית (שעל פיה, הלאום הוא בעיקרו שותפות חברתית-פוליטית) לצד תפישה לאומית-ויטאלית (שעל פיה, הקשר הלאומי בנוי על יסודות ביולוגיים גזעיים), (הלוי, 1988).

תפישה דומה ניתן למצוא ב"היהודים וספורט הכוח", מאמרו של **א' מרכוס**, מי ששימש כמאמן אתלטיקה **בהכוח וינה**. לטענתו - "האמונה שלגזע העברי חסרות

הסגולות הפיסיות המיוחדות שהאתלטיקה הכבדה זקוקה להן, הייתה עוד לפני עשר שנים מוחלטת וודאית". הוא מביא הוכחות לאי נכונותה של תיאוריה זו, וזאת בהסתמך על הישגיהם של ספורטאים יהודים בענפי ספורט שונים. כוונתו המוצהרת במאמר היא "לבטל את האגדה בדבר חולשת היהודים ולהכחידיה מן העולם" (**המכבי**, 1925*).

מכאן שרעיון **יהדות השרירים** הוא גם התמודדות עם הרעיון של נחיתות פיסית-ביולוגית יהודית, אמנם תוך אימוץ ההנחה כי קיימות תכונות גזעיות יהודיות. גם אם הטענות האנטישמיות הגזעניות מבוססות, לכאורה, על עובדות הרי שאלו נובעות מטעות או מנסיבות היסטוריות. השאיפה היא לשינוי, ובלשונו של **היינריך לוה**, ממייסדי **בר-כוכבא** (ובתקופה מסוימת נשיא **מכבי** העולמי), יש "ליצור גזע עברי בריא ובעל סדר בעתיד" (**המכבי**, 1924**).

אולם, כפי שצוין קודם, ההתייחסות ליסודות גזעניים הולידה תגובות שונות של יהודים, ולכן, כפי שניתן להתייחס לנימה האפולוגטית של רעיון **יהדות השרירים** כדוחה את הטענות הגזעניות, אפשר לראותו גם כמבטא את הקוטב הנגדי - דהיינו כחלק מהמאמץ ל"שפר" את הגזע היהודי מתוך ההנחה של עליונות גזע זה.

יחד עם זאת, יש לתת את הדעת, כי ההתייחסות ליסודות גזעניים מאפיינת את מי שהיה חשוף להם: את יהודי מרכז אירופה ומערבה, ובעיקר את יהודי גרמניה. היא מעסיקה את נורדאו, לוה ומרכוס שצוינו למעלה, אך לא את אגודות הספורט בארץ-ישראל.

פיתוח תכונות קרב

תורת ההתעמלות שפיתח אבי ההתעמלות הגרמנית **פרידריך לודוויג יאהן** (Friedrich Ludwig Jahn) נועדה, בין היתר, לפתח תכונות קרב כאמצעי להכשרת הנוער לעתיד. (שורק, 1988) תפישת הספורט לא רק כמכשיר של פנאי ובידור, אלא כממלא משימות ויעדים לאומיים המצריכים כוח עמדה אפוא בבסיס התפישה של מטרות הספורט המודרני, והייתה חלק אימננטי בתפישותיהן של אגודות הספורט הלאומיות - בעיקר של עמים ששאפו לאיחוד או לעצמאות מדינית, כמו גרמניה (תנועת המתעמלים הגרמנית) וכמו העמים הסלאביים (הסוקול). הספורט הלאומי היהודי לא היה יוצא דופן מבחינה זו.

* כסלו, תרפ"ה.

** חשון, תרפ"ה.

הכשרה צבאית. על החינוך הגופני כמכוון להכשרה צבאית כתב כבר **אליעזר בן יהודה** במאמר "על עבודת הצבא" שבו טען:

להגביר את החינוך הגופני ולכוונו לצבא על ידי שכירת מפקדים מהצבא הטורקי... בבוא השעה הקדושה לעשות חובתם האחרונה לארצם ילכו ברצון לשפוך דמם (אלבויס-דרור, 1986: 363).

נורדאו גילה הערכה רבה ללחימה ולגבורה וראה בהן ערכים מרכזיים בתפישתו הציונית. במאמרו "הלויטים ואספרטנים" חשף נורדאו את מניעיו האישיים העומדים ביסוד קריאתו ל**יהדות השרירים** -

גאה הייתי בכבודי, כבוד האדם, גאה בתרבות הגרמנית הלאומית, שבה הייתי ספוג וגדוש. והנה באחד הימים חדרה צווחת הקלגסים של האנטישמיות גם לחדר עבודתי, זלזולים גסים כלפי היהודים רעמו באוזני. זינקתי ממקומי והתפרצתי החוצה, כשאני מלא תקוה, שאמצא את עמי הנעלב בכל קיבוציו חגור-נשק, כשהוא מוכן ותקיף בהחלטתו לבצע מעשי עוז וגבורה... אולם המחזה, שנתגלה לעיני היה שונה מזה בתכלית. לוחמים בודדים אחדים התגוננו מתוך אומץ נהדר. אבל ההמון בכללו התגנב ליד הקירות, קומתו שחה ומבטיו הפיקו תחנונים ופחד.

יעדה של הציונות להפוך את היהודים מהלויטים לספרטנים:

עם המגן - או עליו זוהי כיום סגולה ציונית-יהודית... כי להיות ציוני פירושו קודם כל ויותר מכל להיות לוחם (נורדאו, 1956: 126-127).

במאמר נוסף שפרסם נורדאו בעיתון של אגודת **בר כוכבא** ב-1900, ציין, בין היתר, כאדיאל את "היהודים למודי המלחמה השוחקים לרעש הכידון" (גיל וזמרי, 1979: 81). **מקס בודנהיימר**, שבירך את מקימי **אגודת המתעמלים היהודים** בקונגרס השישי ב-1903, דיבר על הצורך ב"גברים חזקים בריאים ואמיצים בעלי חוש משמעת וחובת נאמנות", וברוח זו הוא הגיש תזכיר להרצל - שבו הציע לו להקים כוח צבאי למטרת התנחלות צבאית (אלמוג, 1982: 84-85).

תכונות "רוחניות" מול תכונות "נפשיות". דגש על התכונות הצבאיות הנרכשות בפעילות ספורטיבית ניתן למצוא אצל יוסף קלויזנר בשני מאמרים שפורסמו בביטאון **המכבי**. בראשון שבהם "יהודים חדשים" הוא מבחין בין **תכונות רוחניות**,

המאפיינות את ה"יהודי הישן" ובין תכונות נפשיות, שהן חלק מהיהדות החדשה. התכונות הרוחניות הן אותם הכוחות "הבולמים ומרסנים את כוחות הנפש של האדם ואינם נותנים לכוחות אלה, שכוללים את היצר והתאוה להתגלות בתקפם ובמלואם". בין אותן תכונות נפשיות קלויזנר מונה בעיקר את התכונות היוצרות מיומנויות צבאיות: "מידות הגבורה, האומץ, ההתמדה, העמידה על הדעת" תכונות אלה הוא מוצא אצל "המגינים העצמיים, "השומרים", ההסתדרויות הצבאיות הישראליות, ה"מתעמלים" העבריים, ה"צופים" העבריים ועוד" (**המכבי**, 1924*).

המאמר השני "היו חזקים", המוצג כמכתב אל הנוער העברי, פורסם כחצי שנה לאחר מאורעות תרפ"ט (1929). כאן מדגיש קלויזנר את תכונות הרוח שהן תוצר של גוף חלש, לעומת תכונות הנפש הנובעות מגוף חזק:

הסבלנות, ההתאפקות, קבלת היסורים, אי פחד מפני אי נעימות, התמדה ברעיון אחד, משמעת מתוך הכרה, קומה זקופה ורוח ישרה, כנות ואי אמצעיות... כל אלו אינן מצויות בגוף תשוש ורפוי. הפחדנות הרוחנית, ההכנעות וההשפלה העצמית, הוותרנות והפשרנות - כולן באות ממקור אחד: מתוך תשיות גופנית שתוצאתה היא רפיפות נפשית (**המכבי**, 1930).

אין כאן אלא פרשנות של הנפש הבריאה בגוף הבריא. **הנפש הבריאה היא זו המאפשרת לאדם להיות גיבור במשמעות של לוחם.** רק הגוף הבריא יוצר את התכונות הנפשיות, שכן - "לרוח גבורה אנו צריכים כיום הזה: לרוח הכוח ביחד עם כוח-הרוח".

הגולה לעומת ארץ-ישראל. גם לרעיון הצבאיות אופי שונה בארץ-ישראל ובגולה. בגולה - זוהי משאת נפש, חזון של יצירת עם לוחם בעתיד, ובמישור המעשי: יהודי המסוגל לעמוד על נפשו מול בריונות אנטישמית, כדוגמת ארגון ההגנה שהקים **מכבי** ורשה בשנת 1918 (אלוף וגלבלום, 1973), ואילו בארץ-ישראל קיימת קונקרטיזציה של החזון: **אין אידאה של לוחם בעתיד, אלא יצירת לוחם וצבא בפועל.** אגודות הספורט שימשו פעמים רבות כמסווה לפעילות ביטחונית, וכזה לדוגמה, היה תפקידו של ארגון **מכבי** בירושלים במאורעות 1920 (דינור, 1956). החינוך הגופני היה אמצעי שנועד להכשיר לוחם. הבדל זה ניתן לראות בדברי נורדאו לעומת אלה של קלויזנר: בדברי נורדאו,

* כסלו, תרפ"ד.

שהובאו למעלה, היהודי הלוחם הוא אנטייתזה ליהודי המוכה ושפל הרוח, שאינו מגיב ל"קלגסים האנטישמים" (ויש בכך אולי ביטוי למאוויו של נורדאו עצמו, שקומתו הנמוכה וחיצוניותו עמדה בניגוד גמור לאידיאל שעליו דיבר, והוא עצמו כתב כי רק יחידים התגוננו - כשהוא אינו מציין עצמו ביניהם. נראה, שגם נורדאו עצמו היה בין ההמון ש"התגנב ליד הקירות, קומתו שחה ומבטיו הפיקו תחנונים ופחד"...). קלויזנר, כאמור, מדבר על יהודי "חדש" בעל תכונות נפשיות - בניגוד לרוחניות הנתפשות כשליליות - ובהן תכונות צבאיות, שאותן הוא מוצא אצל האגודות של מגינים, של שומרים ושל מתעמלים שקמו בארץ-ישראל.

ביטוי של תפישות רומנטיות

מושג של מאווים היסטוריים. המונח **יהדות שרירים**, משמעותו גם חזרה לעבר הרחוק. כבר להגדרת מונח זה הוסיף נורדאו את המלה ה"אבודה". **אין כאן רק יצירת יהדות חדשה, אלא תהליך של חזרה למה שהיה קיים כבר בעבר.** העבר, אין משמעותו: זה הקרוב או ה"גלותי", שממנו מבקשים להתנער, אלא העבר ההרואי הקדום של גיבורי האומה, שנוצר בתקופות שהעם ישב על אדמתו, תקופות השופטים, הבית הראשון והבית השני.

חזרה זו לעבר ההרואי משתלבת בגישה הרומנטיציסטית הגרמנית, ששררה בקרב המשכילים במשך המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. תפישה זו דגלה בשימור הערכים הטבטונים הקדומים של היער, המולת הקרב, התאווה לדם והמלחמה לשם מלחמה. ההנחה הבסיסית של הרומנטיציזם היא שהעולם נמדד על פי הרגש והחווייה הרגשית (המתעוררים אצל הגיבורים, בדרך-כלל), ומשום כך יש לשאוף לבטל גישות שכלתניות ורציונאליות. המשכיל היהודי הטיפוסי, כדוגמת נורדאו, דגל ברציונאליזם, אך למרות זאת נמשך והושפע גם מגישות רומנטיות. למעשה, הגישה הלאומית היהודית מחליפה את הגיבורים הטבטונים בגיבורי העבר היהודי, כשהעבר עצמו נמדד במושגים רגשיים: **לא ההיסטוריה כפי שהיא, אלא השתקפותה במאוויהם ובעמדותיהם הנפשיות של בני התקופה.** התפישה הרומנטית באה לידי ביטוי כבר בנאומו המפורסם של נורדאו בקונגרס הציוני השני, שבו טבע את המושג **יהדות השרירים**. נורדאו מתרפק כבר שם על גיבורו האהוד:

בר-כוכבא הגדול - שרק מעריצי ההצלחה הנקלים יכולים להחשיב אותו פחות מאשר את החשמונאים המזהירים (נורדאו, 1956:117).

ובדומה לכך במאמר אחר הוא כותב:

בר-כוכבא הוא ההתגלמות ההיסטורית האחרונה של היהודים למודי המלחמה... ההיענות לקריאת התגר של בר-כוכבא מגלה את תאבי הכבוד. תכונה זו מתאימה מאין כמוה למתעמלים.... (גיל וזמרי, 1979: 88)

הזיקה בין כוח, בין יהודי חדש ובין שיבה לעבר ההיסטורי היא תמצית רעיונותיו של קלויזנר במאמרים שהוזכרו לעיל. מאמרו של קלויזנר "יהודים חדשים" רצוף דוגמאות היסטוריות המבטאות את ה"מעלות הנפשיות" (להבדיל מהרוחניות) של גיבורי העבר כדגם רצוי לפעולת ההווה. כך גם מאמרו "היו חזקים" נושא על נס בעיקר את המכבים כדגם לחיקוי. דוגמה אופיינית נוספת היא סדרת מאמרים שכותרתה "הספורט והמלחמה בחיי העברים" (מ. פולק-פולני, **הארץ** 4/1/29, 18/1/29, 14/2/29). העברי הקדום מוצג בהם כ"חדור הערצה לכוח"; והמאמרים מוכיחים את הממד הכוחני אצל אבות האומה, הכרוך בפעילות הלוכשת אופי ספורטיבי (היאבקות, ריצה וכו').

שמות אגודות הספורט. ברוח זו ניתן לראות גם את אגודות הספורט היהודיות. **אין זה מקרה, שהן שנשאו שמות של גיבורי העבר.** הראשונה, שהוקמה בעקבות נאמו של נורדאו בקונגרס השני, אימצה את גיבורו המועדף "בר-כוכבא", ולאחר מכן נשאו אגודות שונות שמות כמו **שמשון, גדעון, בר גיורא** ובעיקר **מכבי**, שאומץ ולא במקרה, כשמה של ההסתדרות העולמית של אגודות הספורט - ככלות הכל, מדובר במורד גיבור, מייסד תקומתה של עצמאות יהודית בעבר!

ארץ-ישראל לעומת הגולה. הגישה הרומנטית לבשה אף היא אופי שונה בגולה ובארץ-ישראל: בעוד שבגולה התחושה הרומנטית נוצרה דרך הספרות ובאמצעות תרגום מונחי הסביבה למציאות היהודית, הרי שבארץ **ישראל התחושה הרומנטית היא בלתי אמצעית: בארץ-ישראל נוצר מפגש עם הנופים שבהם פעלו הגיבורים המשמשים את משאת הנפש של יהדות השרירים**, ומכאן גם שאפילו תושבי הארץ הקיימים מצטיירים בעיני הבאים אליה כבני דמותם של תושבי הארץ, היהודים הקדומים. כך לדוגמה, ציורי בית הספר לאמנות **בצלאל**, שהוקם בתקופת העלייה השנייה, עיצבו את דמויות אבות האומה בסגנון מזרחי מובהק (אלבוים-דרור, 1986). לא מפתיע אפוא למצוא תדמית חדשה זו בתמונות אנשי **השומר**, הלבושים והנראים כבני המזרח לכל דבר (בן-צבי ואח', 1957). שלב נוסף לתפישה זו שאותה יש למצוא רק בארץ-ישראל הוא החיפוש אחרי יהודי העבר, שנותרו כביכול בצורתם האותנטית גם בהווה ללא הידבקות בחוללי הגלות. כך נתפשו לעיתים יהודי תימן, היהודים המזרחיים,

ואף הפלאשים, כיהודים מלומדי מלחמה, גיבורים ו"אמיתיים". יהודים אלה הם הקרובים ביותר לדמות "יהודי-העבר" החזק, שאליו נכסף, כאמור, נושא רעיון "יהדות השרירים" (אלבוים-דרור, 1986).

קשר לאדמה ולטבע

אם **יהדות של שרירים**, משמעותה שינוי האופי היהודי ויצירת יהודי חדש השונה מהיהודי הגלותי, הרי שחלק משינוי זה **קשור לשיבה לטבע ולעבודת האדמה בארץ-ישראל**. היהודי החדש הרצוי הוא יהודי גשמי, ראשוני, יצרי, העובד את אדמתו מכיר היטב את הטבע סביבו, ובניגוד ליהודי הגלותי הוא אינו מנוכר לטבע, אלא רואה בו חלק אורגאני מהווייתו. זהו אדם השונה מהדימוי של היהודי ה"טפיל" - עוד דימוי שההשכלה ובעקבותיה הציונות שאבו מהספרות האנטישמית - אלא אדם עובד, יוצר, חופשי ומשוחרר. מקורותיו של רעיון זה נעוצים בשאיפה של תנועת ההשכלה לפרודוקטיביזציה של היהודים באמצעות עבודת האדמה ושיבה לחיי כפר וקרבה לטבע. ההגות הלאומית היהודית אימצה יסודות רעיוניים אלו והתאימה אותם למציאות הארץ-ישראלית, ובכך טיפחה את האתוס של ההתיישבות בארץ-ישראל (גולדשטיין, 1983).

שורשיות וחזרה לטבע. הערצה לדמות השורשית של היהודי אנו מוצאים כבר אצל הרצל. בהזדמנויות שונות הוא מביע את הערכתו לרוכבי הסוסים שקידמו את פניו ברחובות בעת ביקורו בארץ-ישראל ב-1898:

כשאתם רואים את הבחורים של רחובות דוהרים ובאים על סוסיהם
הערביים אין שום דבר המזכיר לכם עוד את מוכרי הגפרורים לשעבר.
בעצם את הדמויות האלה צריך להציג לנגד עיניהם של היהודים בכל
העולם כולו (הרצל, בתוך בייך, 1961, א': 342-343).

במקום אחר הוא מספר בהתפעלות על צעירים אלה, שרכבו מסביב למרכבתו - ו"הראו על סוסיהם המהירים מעין פנטסיה ערבית, ועל ליבנו עלו רוכבי-הלסו במערב הפראי של אמריקה" (מבחר כתבי הרצל, 1934, ה: 111). ובדומה מדבר **ליאו מוצקין** על "הדור הצעיר החופשי לגמרי מעול הגלות. חיי הכפר הרחוקים מהגיטו משפיעים השפעה מבריאה", וכן על האיכרים שניכרת אצלם תחייה גופנית: "זריזות רבה בתרגילי גוף למשל ברכיבה, בירייה, מה שאין למצוא לחלוטין אצל יהודי הגולה" (בייך, 1939: 46).

יוסף ויתקין המדבר על מטרות החינוך, ציין כאחת המטרות את "חיזוק הגוף ופיתוח אהבת הטבע" (שוחרט, 1961: 95).

עבודת האדמה. היבט נוסף של הקשר לאדמה ולטבע הוא עבודת האדמה. **י.ח. רבניצקי** כותב:

עבודת האדמה אשר תרפא את שברי גופם של הבנים... תחת יהודים קטנים מדולדלים כחושים וצמוקים... תגדל אנשים גדולים ומלאי כוח, דשנים ורעננים (אלמוג, 1982: 79-80).

ברוח דומה דיבר **סוקולוב** על כך שהיהודים בגולה: "הם בכללם חלופים ומפונקים מעט. הם לא ימצאו ביניהם את עובדי האדמה, את הפועלים את בעלי המלאכות השונות לכל צורך" הוא הדגיש את החיים החדשים: "מתוך הזדווגות חדשה עם האדמה" והביע את התלהבותו מצעירי הארץ היודעים: "לרכוב, לרוץ, לשחות, לשוטט - רק דבר אחד אינם יודעים - לזחול" (הפועל הצעיר, 24/4/1914).

לקשר בין עבודת האדמה לרעיון **יהדות השרירים** שתי משמעויות: על פי האחת - שבאה לידי ביטוי בדברי רבניצקי לעיל - **עבודת האדמה היא אמצעי ליצירת יהודי חדש, יהודי של שרירים.** לעומת זאת, המשמעות השנייה היא הפוכה: **יצירת יהודי של שרירים היא אמצעי ליצירת עובד אדמה. מנחם אוסישקין** פנה לחברי המכבי בגרמניה באמרו: "קבלתם עליכם לחזק ולחשל את גופות בני עמנו ושריריהם..." אך לחיזוק השרירים אין, לדבריו, ערך אם אינה מלווה בשיבה לקרקע - "עליכם אפוא ידידי הצעירים העוסקים בתחיה הגופנית של עמנו להשיב לו גם את אדמתו" (המכבי, 1925*).

דברים ברוח דומה כתב היינריך לוה:

ואין לך אומה הזקוקה לחינוך גופני יותר מאומתנו הישראלית, אשר מאות בשנים רחקה מכל קשר קרוב עם הטבע. לכן דורשת התחיה העברית... גם את תחית הגוף. בכדי לשוב וליצור את הקרבה הטבעית אל קרקע המולדת צריך להפוך חלק גדול וחשוב מעמנו היושב קריות לעם כפרי עובד אדמתו ולמטרה זו הכרחית הינה התנועה ההתעמלותית אשר תזעזע את המוני היהודים... ותכשיר את גופו של האיש העברי למשכן חזק לנפש בריאה (המכבי, 1924**).

* כסלו, תרפ"ה.

** חשוון, תרפ"ה.

בין הגולה לארץ-ישראל. יסוד זה של קשר לאדמה ולטבע מייחד את ארץ-ישראל. לרעיון "השיבה לטבע" בגולה היה יסוד רומנטי של בריחה מהתרבות העירונית. בארץ-ישראל זוהי שיבה לקרקע המולדת כדי ליצור יהודי טבעי ושורשי. אך אם זאת אין להתעלם מכך שאלו אינם יסודות רעיוניים נבדלים: **"קרקע המולדת" היא שלב נוסף, קונקרטי, לרעיון של שיבה לטבע בכלל.** דבריו של הינריך לוה, שחי אז בגרמניה, מבטאים זאת היטב: בתחילת דבריו הוא מדבר על אומה שלא היה לה קשר עם הטבע ולכן היא לוקה בחינוכה הגופני, ורק בהמשך הוא מכוון את דבריו ל"קרבה הטבעית לקרקע המולדת"!

אחדות לאומית

בספורט קיים גורם מלכד, בין אם מדובר בקבוצה תחרותית ובין אם מדובר במופע של התעמלות קבוצתית. מתקיימים כאן טיפוח של רוח צוות, אחדות תנועה, משמעת והשתתפות הכלל בביצוע, ללא התייחסות לרקע ולמעמד של היחיד בקבוצה. **גיוסו של הספורט לשירות האומה נועד גם לטפח את אחדותה ואת גיבושה.**

תיקון האופי היהודי. את הממד של האחדות הקיים בעיסוק הספורטיבי ניתן למצוא במאמרו של נורדאו "מהי משמעותה של ההתעמלות לגבינו, היהודים?" שצוין קודם. לדבריו, חשיבותה המלכדת של ההתעמלות משמעותית נוכח אופיו המיוחד של העם היהודי:

ההתעמלות מלמדת משמעת גברית, הסתגלות הדדית של יחידים שונים זה לזה, שיתוף של הרבה מאמצים, מתוך ליכוד והקפדה, לשם תכלית אחת יחידה. ומשום כך גדול הוא ביחוד ערכה החינוכי בשבילנו, היהודים שליכונו הגדול ביותר הוא - העקשנות, קשיות העורף והסירוב להכיר בערכו של עמיתנו, שהוא בן הגזע שלנו, וביחוד להיות כפופים לפיקודו (נורדאו, 1956, א: 82).

ביטול פערים מעמדיים. ההתעסקות הספורטיבית מביאה, כאמור, להשתתפות כל פרט בביצוע, ללא התייחסות לרקעו החברתי והמעמדי. התייחסות לממד סוציאלי זה של אחדות ניתן למצוא אצל הרצל. בספרו **אלטנוילנד**, שואל אחד הגיבורים אודות ילדים המשחקים במשחקים אנגליים: הנערות בטניס והנערים בקריקט וכדורגל. גיבור נוסף תמה על תלבושתם הנאה, וסובר כי מדובר בבני עשירים. התשובה שהשניים מקבלים מעידה הן על האופי השוויוני של החברה היהודית האוטופית, על פי חזונו

של הרצל, והן על מקומו של הספורט כגורם מאחד (במשמעות של מניעת פערים חברתיים):

הללו ילדים מכל השדרות. אין בבית הספר כל הבדל, לא בתלבושת ולא בשום דבר אחר... את ההתחרות לא בטלנו אבל התנאים שוים לכולם.... בהתחלה צריכים הכל להיות שווים, אבל לא בסוף... אין הילדים נהנים בזכות העסקים הטובים של אבותיהם ואין הם נענשים בעוון עסקיהם הרעים (הרצל, 1934, ג: 272-273).

אמצעים לקירוב צעירים ליהדות. ממד נוסף של הספורט כאמצעי של אחדות וליכוד ניתן למצוא במאמר של אלכסנדר רוזנפלד, חבר נשיאות "מכבי". לדבריו, בגלל פעילותה הספורטיבית צירפה תנועת מכבי אל שורותיה צעירים רבים ללא זיקה לאומית, וכך - "השיבה לעם היהודי אלפים ואלפים של אנשים, שהתרחקו מן היהדות". (המכבי, 1930*) רעיון המכביה נועד, בין היתר, להגשים מטרה זו.

זהו טיעון מרכזי בנוגע לחשיבותה של הפעילות הספורטיבית בגולה. העיסוק בספורט באגודה היהודית (ובעיקר הדברים אמורים במכבי) היווה אבן שואבת לצעירים יהודים רבים, ש"מתוך שלא לשמה באו לשמה". המועדון היהודי עסק גם בפעילות תרבותית לאומית, כשזו נושאת אופי כללי שאינו מדגיש במכוון זרם פוליטי מסוים. על הרקע של הדימוי היהודי בגולה ולעתים על רקע האנטישמיות באגודות הלא-יהודיות - היה קסם רב בהצטרפות למועדון ספורט יהודי, שהעניק לבאיו אווירה לאומית וקירבם לרעיונות ציוניים.

היבט זה בפעילותה של אגודת הספורט אינו קיים כמעט בארץ-ישראל. במציאות של ההגשמה בהתהוותה, לאגודה הספורטיבית הארץ-ישראלית משימות פוליטיות ביטחוניות ואחרות, אך אין בה צורך יותר כמסגרת המחזירה ליהדות.

לסיכום, ייאמר כי רעיון יהדות השרירים מכיל מרכיבים אחדים הכרוכים זה בזה אף על פי שהמשמעויות השונות של המושג אינן זהות תמיד בגולה ובארץ-ישראל, היעד בסופו של דבר זהה: המטרה היא ליצור יהודי חזק ולוחם, שורשי וקשור לטבע ולאדמה, המחפש באישיותו את הגבורה הקדומה של עם-ישראל בארץ-ישראל, והוא עומד בניגוד גמור ליהודי ה"גלות" על מכלול התכונות - האמיתיות או המדומות - שיוחסו לו על ידי האנטישמים, ועצם עיסוקו בספורט מהווה תרומה לאחדותה של האומה.

* ניסן, תר"ץ.

הניכור של הממסד לספורט

אדישות המוסדות הלאומיים לספורט

מוסדות ההנהגה. אימוץ הרעיון של **יהדות השרירים** והקמת **המכבי** כהסתדרות עולמית יוצרים, לכאורה, רושם של השתרשות הספורט, כשלאגודות הספורט תפקיד מרכזי בתהליך התחייה הלאומית בארץ-ישראל ואף בתפוצות, בדומה לאגודות במרכז אירופה ובעיקר **הסוקול** (תנועת ההתעמלות של העם הצי'כי), מושא ההזדהות של **המכבי**.

לאמיתו של דבר - המצב היה שונה לחלוטין. **המכבי בפרט והספורט הארץ-ישראלי בכלל סבלו לאורך זמן מיחס מנוכר ואדיש מכל הגורמים.** שיפור מה חל אמנם בשנות השלושים, אך גם הוא אינו נובע משינוי ערכים ביחס לפעילות הספורטיבית עצמה, אלא יותר מעצם השימוש באגודות הספורט לצרכים פוליטיים וביטחוניים (אורן, 1973).

המקורות המעידים על אדישות המוסדות הלאומיים הם של ארגוני הספורט. המוסדות הלאומיים (ההסתדרות הציונית, הוועד הלאומי, ההסתדרות הכללית) מעולם לא העידו על עצמם, כי זו הייתה אמנם מדיניותם. אך להערכתנו, האדישות הזאת הייתה קיימת במציאות. ההסתדרות הציונית והמוסדות של היישוב העניקו **למכבי** סיוע כספי מועט, וההסתדרות הכללית גם לא טיפחה את **הפועל** בשנותיו הראשונות. **אף אם ניתן לתרץ זאת בחוסר משאבים - יש בכך עדות למקום הנמוך של הספורט בסדר העדיפות הלאומי.** דוגמה אחת מני רבות היא בדוח הפעילות של הוועד הפועל של ההסתדרות הארצית של **מכבי** לשנת תרפ"ו (1926):

תנועת הספורט וההתעמלות התופסת מקום כה חשוב בחיי הנוער בכל העולם, המרוכזת תחת דגל **המכבי** בא"י הייתה צריכה בצדק לתפוש את המקום הראשון והכי פעיל בחיי הנוער בארץ. למעשה אין הדבר הזה כיום. אדרבה אנו רחוקים מאד ממצב אידיאלי שרוב הנוער ירגיש את חשיבותו של הספורט ויעריך את התועלת הגדולה שיש בחינוך הגופני. ומעציבה היא ביותר העובדה שגם בין אותם הסוגים העומדים בראש עבודתנו הלאומית בארץ, בפרט בין אלה שהנהלת ענייני בריאות העם הופקדה בידיהם, אינם מבינים את החשיבות והנחיצות הרבה של חינוך גופני ביצירת דור בריא בארץ-ישראל. במובן זה אנו נמצאים לדאבונו במצב שהיה קיים אולי לפני 30 שנה (**המכבי**, 1926*).

* כסלו, תרפ"ו.

החינוך הגופני בבתי הספר. היחס לספורט בא לידי ביטוי גם במקומו של החינוך הגופני במערכת החינוך. הכנסתו של החינוך הגופני לבתי הספר נתקלה בקשיים כבר בשלבים הראשונים. גם לאחר התמסדות החינוך העברי בארץ והקמת מחלקת החינוך, לא שפר חלקו של החינוך הגופני. מספר המורים היה קטן, היה חוסר במכשירים ובאולמות, ההתעמלות לא הונהגה כמקצוע חובה בכל בתי הספר ומספר השעות שהוקצה למקצוע זה היה מועט. המחלקה לתרבות גופנית הונהגה רק ב-1939 וההחלטה (שישומה רק לאחר קום המדינה) להקים בית ספר להכשרת מורים לחינוך הגופני - התקבלה רק ב-1944 (אלבוים-דרור, 1986; נשרי, 1953; סימון, 1987).

העיתונות היומית. אף העיתונות היומית הייתה אדישה תקופה ארוכה לספורט, אך היא גילתה פתיחות יחסית ושינתה את התייחסותה הקודמת מסוף שנות העשרים. בעיתונות היומית החלו להופיע מדורי ספורט - אם כי לא באופן קבוע. במידה רבה החלה העיתונות לשמש שופר ובעלת ברית לאגודות הספורט, שראו בעיתונות במה להטחת הביקורת כלפי היחס של הממסד לספורט העברי (הארץ, 31/7/29; המכבי, 1930*).

הסיבות ליחס המוסדות הלאומיים לספורט

מכל האמור לעיל מתבקשת השאלה: מדוע לא ניתן ביטוי מעשי יותר לרעיון **יהדות השרירים**? ומדוע הספורט הארץ-ישראלי לא היה גורם מוביל במימוש הרעיונות של תנועת התחייה הלאומית היהודית? אם, כפי שראינו, ברעיון זה גלומים יסודות כה מרכזיים של התנועה הציונית, מדוע נותר הספורט בשוליים?

להלן נתייחס לסיבות האפשריות של יחס זה לספורט. עם זאת יש לומר שכפי שצוין לעיל, **המוסדות הלאומיים עצמם לא העידו על אדישותם לספורט**. מכאן כי מסקנותינו תתבססנה יותר על ניתוח ועל הערכה.

יהדות השרירים - לא רק ספורט! הרעיון של **יהדות השרירים** היה אמנם רעיון מרכזי, אלא שקיבל משמעות רחבה הרבה יותר מטיפול תרבותי הגוף על ידי העיסוק בספורט. היסודות המרכיבים רעיון זה הם חלק מהותי מהאתוס הציוני בכלל, שלילת הדימוי הגלותי, השתחררות מדימויים אנטישמיים, יצירת יהודי חדש ושורשי הקשור

* אדר, תר"ץ.

לאדמה ולטבע, יצירת תכונות המטפחות צבאיות יהודית וכיצא בזה. הרעיונות של **כיבוש השמירה וכיבוש העבודה** מגלמים אף הם בתוכם מרכיבים זהים לאלו של **יהדות השרירים**: הקשר לאדמה, המלחמה ב"טפילות", יצירת כוח מגן עברי, עבודה היוצרת יהודי חזק ושורשי המנוגד ליהודי השכלתני וכי'. רעיונות אלה יתגשמו בעבודה היום-יומית, עד כדי הפיכת העבודה ל"דת" (אלמוג, 1984). **שימת הדגש על טיפוח אגודות ספורט וחינוך גופני בלבד, במטרה ליצור יהדות שרירים מגמדים במידה רבה את היסודות המרכיבים מושג זה.**

דוגמה קיצונית לכך ניתן למצוא אצל מי שנחשב לאבי הרעיון של "דת העבודה", א.ד. גורדון. במכתב **למכבי** העמיד גורדון את רעיון ההתעסקות בספורט בסתירה לרעיון של **כיבוש העבודה**. על פי דבריו, אין להשתוות לתנועות ספורט לאומיות בעמים:

יודע אני כי בקרב עמים אחרים ישנן הסתדרויות להתעמלות ולספורט והן, אומרים עושות הרבה... אבל לאחרים... יש עם ומה יש לנו? היש לנו איכרים?... ומי יהיו איכרינו?... שוב בני עם אחר או נקווה לפועלינו הטבעיים, בעלי השרירים החזקים, הידיים הגסות שהם יבואו ויעבדו... אני הייתי מבין התעמלות וספורט בתור השלמה לעבודה או בתור הכנה לעבודה. אבל התעמלות וספורט בלבד בתור תנועה לאומית או בתור זרם מיוחד, שלא יביא לעולם את הנושאים בו לידי הכרת החובה לעבוד, בשעה שאנחנו נמצאים במצב כה קשה... (דבר, 8/2/1926).

דברי גורדון משקפים במידה רבה גישה אופיינית לספורט. בסופו של דבר, לא רק הספורט הארץ-ישראלי והיהודי נועדו להגשים את היסודות הרעיוניים הגלומים ב**יהדות השרירים**. אמנם, אגודות הספורט הדגישו את הממד האידיאולוגי הלאומי כבסיס לקיומו, אך לא אחת הן נתפשו הן בעיני המצטרפים אליהן והן בעיני האחרים כאמצעי של תרבות פנאי בלבד, ומכאן גם חשיבותן ה"שולית" כמי שמספקות "בידור", ולא כמי שממלאות יעדים לאומיים.

במציאות הארץ-ישראלית קיבל רעיון יהדות השרירים ממד רחב יותר מאשר עיסוק בספורט גרידא. ולכן עלה ערכם של היסודות הרעיוניים של **יהדות השרירים** המהווים אתוסים מרכזיים בעשייה הציונית, אך בו בזמן חל פחות בקרנן של אגודות הספורט שנועדו להגשים רעיון זה.

מוצא ההנהגה. רוב העולים לארץ-ישראל, כמו גם ההנהגה הציונית, באו ממזרח אירופה, וברור כי הייתה לכך תרומה להתייחסות המנוכרת לספורט. למנהיגים **כויצמן**,

סוקולוב, שפרינצק, בן-גוריון, מוצקין ואחרים - הגם שחלקם אף למדו באוניברסיטאות במערב - לא היה כל רקע ספורטיבי בעברם.

הספורט היהודי התפתח במזרח אירופה מאוחר יותר מאשר במערבה, ולא השתרש דיו עד כדי הפנמת ערכיו על ידי המוני היהודים במזרח. יצירת יהדות של שרירים נתפשה, כאמור, בעיני ה"עלייה האידאולוגית" כמאבקים לכיבוש העבודה והשמירה, ליצירת כוח צבאי כהגשמה חלוצית וליצירת תרבות עברית, ולא דווקא כפעילות ספורטיבית גרידא.

המורשת היהודית על יחסה העוין לתרבות הגופנית (בעיקר מאז החלה להתפתח תנועת ההשכלה) לא שורשה לחלוטין, וה"חילון" התרבותי לא היה בו כדי למנוע את הניכור שהיה קיים כלפי פעילות ספורטיבית.

אמנם, העולים בשנים 1924-1939 - שחלק גדול מהם הגיע מגרמניה - עלו לארץ ישראל בשנים שבהן התפתח כבר הספורט היהודי גם במזרח אירופה, אך לא היה בכך די כדי להטות את הכף. ההנהגה הארץ-ישראלית המזרח אירופאית, יוצאת העלייה השנייה והעלייה השלישית - היא זו שנתנה את הטון.

סיכום

המונח **יהדות השרירים** שטבע מאקס נורדאו הכיל בתוכו מספר יסודות רעיוניים מרכזיים של התודעה הלאומית הציונית. במאמר נבחנו ומוינו יסודות אלה, והמסקנה היא כי המונח מכיל את המרכיבים שלהלן:

- ★ הצורך בשינוי הדימוי של היהודי ה"גלותי", חסר הכוח, תוך הטחת ביקורת הן על הצד הפיסי והן על הצד הרוחני בדימוי זה
- ★ הפרכת הטיעון בדבר נחיתותם הביולוגית המולדת של היהודים, שאומץ על ידי תורות הגזע שפותחו באירופה מסוף המאה ה-19
- ★ פיתוח מיומנויות צבאיות כאמצעי ליצירת כוח עברי
- ★ התייחסות רומנטית לעבר ההרואי ולגיבוריו כמושא של הזדהות שתכליתה שיבה לעבר זה
- ★ יצירת יהודי שורשי, עובד אדמתו, הרואה בקרקע המולדת חלק אורגאני מהווייתו

★ פעילות ספורטיבית מלכדת, שתכליתה חיזוק האופי הלאומי, ביטול פערים מעמדיים ואמצעי לקירוב צעירים ליהדות.

במאמר נדונו המשמעויות השונות של מרבית המרכיבים הללו בגולה ובארץ-ישראל, כשההבדל המרכזי נעוץ בכך שבארץ-ישראל בא לידי ביטוי בעיקר מימוש של הרעיון (מיומנות צבאית, יצירת יהודי שורשי הקשור לאדמה), ואילו בגולה בלטו יותר היסודות הפולמוסיים עם הסביבה הנוכרית (התמודדות עם האנטישמיות ועם טיעוניה).

למרות מרכזיותם של הרעיונות הגלומים במושג **יהדות השרירים** לא זכה הספורט היהודי והארץ-ישראלי להתייחסות מספקת מצד המוסדות הלאומיים.

להערכתנו נבע הדבר משתי סיבות מרכזיות:

★ רעיון **יהדות השרירים** קיבל בארץ-ישראל משמעות רחבה יותר מעיסוק בספורט גרידא. גם רעיונות כיבוש העבודה, ההגשמה החלוצית, ויצירת כוח המגן העברי עלו בקנה אחד עם הערכים המשתקפים במושג **יהדות השרירים**

★ ההנהגה הלאומית הייתה מורכבת ברובה מאנשי העליות השנייה והשלישית, שהגיעו ממזרח אירופה, והיו **חסרי זיקה לספורט**. במזרח אירופה הייתה מושרשת יותר הקהילה היהודית הדתית, והספורט היהודי התפתח רק לאחר מלחמת העולם הראשונה.

רשימת המקורות

כתב-עת ועיתונים שהופיעו בעבר

דבר, עיתון פועלי ארץ-ישראל.
המכבי, ביטאון "מכבי".
הפועל הצעיר, ביטאון מפלגת "הפועל הצעיר".

ספרים ומאמרים

- אורן, י. (1973). היבטים סוציולוגיים של תרבות הגוף ביהדות, בתוך: א. זמרי (עורך), **דו"ח הסמינר הבין-לאומי לתרבות הגוף ביהדות**. נתניה: מכון וינגייט.
- אבן-זוהר, א. (1980). הצמיחה וההתגבשות של תרבות עברית מקומית וילידית בארץ-ישראל, 1882-1948. **קתדרה** 16, 161-206.
- אלבוים-דרור, ר. (1986). **החינוך העברי בארץ-ישראל א', ירושלים: יד יצחק בן-צבי**.
- אלוף, י., גלבוס, מ. (עורך) (1973). **ספר זכרון ל"מכבי" וורשה**. תל אביב: התאחדות "מכבי" וורשה.
- אלמוג, ש. (1982). **ציונות והיסטוריה**. ירושלים: מאגנס.
- אלמוג, ש. (1984). מ"יהדות השרירים" ל"דת העבודה". **הציונות ט', 137-146**.
- ביין, א. (עורך) (1961). **כתבי הרצל**. ירושלים: הספריה הציונית.
- ביין, א. (עורך) (1939). **ספר מוצקין**. ירושלים: ההנהלה הציונית.
- בן-צבי, י., טברסקי, י., מגד, מ., שוחט, י. (עורכים) (1957). **ספר "השומר" דברי חברים**, תל-אביב: דביר.
- גולדשטיין, י. (1983). **רעיון ההתישבות באתוס הלאומי**. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- גיל, ע., זמרי, א. (עורכים) (1979). **פרקי קריאה בתולדות החינוך הגופני**. נתניה: מכון וינגייט.
- דורון, י. (1977). **הציונות המרכז אירופית מול אידיאולוגיות גרמניות בין השנים 1885-1914 - הקבלות והשפעות**. עבודת דוקטור שלא פורסמה, אוניברסיטת תל-אביב.
- דינור, ב.צ. (עורך) (1956). **ספר תולדות ההגנה, א' (ב')**. תל-אביב: מערכות.

- הלוי, מ. (1988). **מאקס נורדאו - הגותו הציונית ופעלו בתנועה הציונית**. עבודת דוקטור שלא פורסמה, אוניברסיטת תל-אביב.
- הרצל, ת. (1934). **מבחר כתבי הרצל, (א-י"ב)**. תל-אביב: מצפה.
- יהושע, א.ב. (1980). **בזכות הנורמליות**. ירושלים ותל-אביב: שוקן.
- נורדאו, מ. (1956). **כתבים ציוניים (א-ד)**. ירושלים: הספריה הציונית.
- נשרי, צ. (1953). **קיצור תולדות החינוך הגופני**. תל-אביב: המחלקה להכשרה גופנית.
- סימון, ע. (1987). **התפתחות החינוך הגופני בארץ-ישראל**. החינוך הגופני והספורט 4, 7-9.
- שוחט, א. (עורך) (1961). **כתבי יוסף ויתקין**. תל-אביב: עם עובד.
- שביט, י. (1984). **מעברי עד כנעני**. ירושלים: דומינו.
- שביד, א. (1984). שתי גישות לרעיון "שלילת הגולה". **הציונות ט'**, 21-34.
- שורק, י. (1988). **תולדות החינוך הגופני**. תל-אביב: סמינר הקיבוצים.
- שורק, י. (1987). תרומתו של הרצל לתחייתו הגופנית של עם ישראל. **החינוך הגופני והספורט 1**. נתניה: מכון וינגייט.
- שורק, י. (1985). מאקס נורדאו מחלוצי תחייתו הגופנית של עם ישראל בעת החדשה. **החינוך הגופני והספורט 3**. נתניה: מכון וינגייט.
- Zimmermann, M. (1982). Jewish Nationalism and Zionism in German-Jewish Organisation. **Leo Back Institute Year Book**, 27, 129-153.